

Георг Ніколаєв

ПОЛІТИКА БІЛЬШОВИКІВ СТОСОВНО УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНО- КОМУНІСТИЧНИХ ПАРТІЙ В 1919-1920-Х РОКАХ (на матеріалах Української комуністичної партії (боротьбистів) та Української партії лівих соціал-революціонерів (борбистів))

У статті проаналізовано головні етапи ліквідаційної політики більшовицької партії стосовно національно-комуністичних та соціалістичних партій України, що виникли з лівоесерівського руху в період становлення тоталітарної системи.

Ключові слова: *ранній тоталітаризм, ліквідаційна політика, УКП (боротьбисти), УПАСР (борбисти).*

Подальша розбудова громадянського суспільства ставить перед дослідниками цілу низку питань, серед яких чільне місце посідає проблематика наявності широкого спектру політичних партій, що представляють інтереси якнайширших верств суспільства. Враховуючи це, не викликає жодних сумнівів актуальність вивчення тематики становлення тоталітарного суспільства з диктатурою однієї партії у 20-х роках ХХ століття.

Означена проблема привертає значну увагу українських дослідників. З-поміж багатьох потрібно виокремити праці В. Даниленка, Г. Касьянова, С. Кульчицького. Аналізуючи ідеологічні прояви сталінізму, автори відзначають, що однією з рис, притаманних більшості тоталітарних політичних систем, є суцільна одноманітність у галузі ідеології. Відтак залишки дрібнобуржуазних партій припинили своє існування не лише через своє політичне фіаско у громадянській війні, а й через “організаційні заходи” влади [1]. У 1997 році вийшло друком колективне дослідження одеських істориків О. Бридака та І. Калмакана, де науковцями проаналізовано еволюцію українських національних партій, особливості їх створення на рубежі століть, їх становлення та боротьбу за владу в 1917–1922 роках [2]. До проблеми репресивних методів становлення монополії більшовизму звертається у своїй монографії В. Ченцов [3]. Автор аналізує механізм розправи правлячої партії з членами опозиційних партій соціалістичного і комуністичного спрямування та опозиційно налаштованими комуністами, з'ясовує роль і місце політичних репресій у цьому процесі. Доводить, що основні передумови політичних процесів 30-х років зародились і розвивались у 20-ті роки минулого століття. Втім, незважаючи на наявність значної кількості опублікованих праць, в українській історіографії існує потреба комплексного дослідження становлення гегемонії більшовицької партії, вивчення різноманітних аспектів проблематики.

Переможно завершуючи громадянську війну, більшовики втратили потребу співпраці з політичними партіями, що належали до соціалістичного табору. Не допускалося навіть декларативного існування інших партій, які могли б стати центром тяжіння всіх незадоволених і опозиційних сил. Про це свідчить їхня діяльність з викорінення навіть прокомуністичних сил. Варто зазначити, що на початку 1920 року в Україні діяли три комуністичні партії – провладна КП(б)У, УКП (боротьбисти) та створена з лівого крила УСДРП Українська комуністична партія (УКП).

Ціла група партій належала до ситуативних або постійних союзників більшовиків у громадянській війні. Серед них значну роль відігравали Українська комуністична партія (боротьбистів) і Українська партія лівих соціал-революціонерів (борбистів). Боротьбисти сформувалися з лівого крила українських есерів та частини УСДРП (незалежники), їхніми лідерами були Г. Гринько, В. Блакитний, П. Любченко. Борбисти (від назви друкованого органу партії “Борьба”) під керівництвом В. Качинського, М. Алексєєва, Є. Терлецького утворилися із членів Української партії соціалістів-революціонерів.

Зазначені партії декларативно визнавали радянську владу, але заперечували диктатуру пролетаріату, протиставляючи їй “диктатуру трудящих”, “диктатуру трудових класів”. Борбисти вважали, що робітничий клас може відігравати свою авангардну роль лише на етапі соціалістичної революції і не здатний керувати здійсненням економічної політики, протиставляючи місто селу [4].

Обидві партії пропонували формувати ради на багатопартійній основі і були проти повного підпорядкування України Москві. Разом із більшовиками вони брали участь у виборчій кампанії до Ревкомів за загальними списками.

Так, згідно з Циркуляром Всеукраїнського центрального виконавчого комітету Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів від 23.07.1919 року, зазначалося: “До Президіуму ЦВК почали надходити повідомлення з міст від присутніх у Центральному Виконавчому комітеті партій щодо виникаючих проти них перепон в організаційній партійній роботі... Президіум ЦВК пропонує всім Виконкомам не створювати жодних перепонів у роботі: Українській партії соціалістів-революціонерів (комуністів-боротьбистів), Українській партії лівих соціалістів-революціонерів-борьбистів... Оскільки ці партії ведуть боротьбу разом з нами за єдині ідеали та підтримують Радянську платформу” [5].

Свою подальшу участь у роботі громадських установ УКП (б), згідно з рішенням її Київського комітету, бачили в наступному: “Партія повинна взяти або домагатися взяти участь у таких відділах: освіти, продовольчому, земельному, народного господарства. Тактика партії в головних питаннях повинна базуватися на вільному розвитку української культури, виданні офіційних наказів і об’яв на 2 мовах, робота на селі проводиться українськими силами і дуже обережно...” [6]

У грудні 1919 р. більшовики уклали договір із вказаними вище партіями про співпрацю у Всеукраїнській Раді, що дало змогу боротьбистам та борьбистам провадити політику легально, а більшовики дістали змогу залучитися їхньою підтримкою.

Треба відзначити доволі велику чисельність означених партій. Так, на березень 1920 року в лавах УКП (б) перебувало 15 тисяч осіб. Широкою була мережа організації УПАСР(б). Вони існували в Катеринославській, Донській, Полтавській (1300 осіб), Київській (понад 700 осіб), Одеській (майже 600 осіб), Чернігівській (400 осіб), Харківській (700 осіб) та Миколаївському округах [7]. УПАСР(б) видавала газети: “Борьба” – в Одесі, Миколаєві, Катеринославі та Києві, “Трудове життя” – в Умані, Бердичеві та Чернігові тощо. Загальна кількість есерів-борьбистів в Україні навесні 1920 року наближалася до 7,7 тисяч осіб [8].

Втім, уже впродовж січня-лютого 1920 року у взаєминах між УКП(б), УПАСР та КП(б)У в Україні протягом січня-лютого 1920 року спостерігається наявність чисельних конфліктів між представниками цих партій на місцях. Суперечності виникали з доволі принципових питань. Насамперед, це право паритетної можливості представлених соціалістичних ідей в Україні [9].

Так, Конференція Золотоніської організації УКП (б) на Черкащині 12 січня 1920 року ухвалила резолюцію: “Вважаючи, що партія більшовиків-комуністів на Україні показує нездатність повести трудове населення на боротьбу з всесвітнім імперіалізмом, Золотоніський комітет УКП (б) та Київський комітет УКП (б) ухвалили необхідність взяти ініціативу зазначеної боротьби на себе...” [10].

Зіньківська уїзна організація УКП (б) на Полтавщині звернулася до молоді із закликом об’єднуватися в юнацькі союзи, що під знаменами боротьбистів будуть захищати інтереси українського трудового населення [11].

10 березня 1920 року передова стаття газети “Борьба” вийшла під заголовком “Дві правди”. В ній зазначалося, що: “Кожна революція супроводжується боротьбою різних політичних партій... Зараз, в процесі цієї боротьби, двома різними шляхами йдуть партія більшовиків та партія лівих соціалістів-революціонерів... Ці партії є представниками двох правд – принесеної нам з Заходу марксистської, суцього пролетарської, та споконвічної правди народницької, що пустила глибоке коріння в селянське середовище...” [12].

Конфліктами відзначилися квітневі вибори до місцевих Рад. Після ліквідації в лютому 1920 Ревкомів усі повноваження передавалися до Рад. Імітуючи “соціалістичну демократію”, більшовики дозволили лівим соціалістам-революціонерам брати в них участь (у бюлетені вони йшли під номером 2). Втім, виборча процедура проходила під цілковитим контролем ВКП(б), на яких її депутати отримують близько 80 % місць у губернських виконкомках.

Незважаючи на активну протидію їхнім агітаційним потугам, УПАСР(б) отримує близько 5 %, будучи представлена майже в усіх місцевих Радах. Свої враження від виборів новообраний депутат від партії, під псевдонімом “Робітник”, розмістив на шпальтах “Борьби”. В них автор звинувачує більшовиків у небажанні вести конкурентну боротьбу та схильності до диктатури: “Комуністам потрібно розповісти, як на кожному мітингу вони принижували партію лівих соціалістів-революціонерів. Залишилось лише визнати нашу партію поза законом. В цій злісній демагогії було все: що ми всадили ніж в спину революції, керували загонами куркулів і інше в такому ж брудному стилі” [13].

10 травня 1920 року борьбистський активіст О. Соколов у статті “Повна неузгодженість” піддав нищівній критиці матеріали газети “Известия”. Друкований орган більшовиків стверджував, що лише комуністична партія складається зі стійких бійців, які можуть продовжувати будівництво соціалізму. Партія лівих соціалістів-революціонерів, виступаючи проти тотальної диктатури пролетаріату, продовжувала справу Махна та Петлюри.

Відмітаючи звинувачення, О. Соколов наполягав на необхідності подальшого існування партії борьбистів як провідників ідеї народництва та захисників селянства. Щодо більшовиків, то він зазначив: “Сподіваюсь настане той момент, коли комуністи тверезо аналізуючи хід революції, відмовляться від деяких одіозних фантазій марксизму. Перестануть вірити, буцімто марксистська церква є святою та непорушною...” [14]

Не знаходила підтримки ідея поглинення партії більшовиками серед головної опори борьбистів – селянства. За місяць до ліквідаційного з’їзду, 14 червня 1920 року, на шпальтах

“Боротьби” надруковано рядки селянського листа: “Як це так, моя партія лівих есерів зілеться з більшовиками, які проповідують «комуна»?”. На що була дана стандартна відповідь, суть якої зводилася до абстрактних речей “революційна дійсність”, “революційний вибір” та наївного твердження: “Ніяких примусових, насильницьких дій по залученню селянства до комун більшовицька партія ніколи проводити не буде” [15].

Своєю чергою, не бажаючи мати будь-яку опозицію всередині країни та спекулюючи на тезі, що боротьбистам та борбистам не треба розколювати робітничий фронт, більшовики активно схилили лідерів до ухвалення рішення про самоліквідацію партій.

Виконком Комінтерну, тісно орієнтований більшовицьку партію, що перемогла, 26 лютого 1920 р. виніс рішення, в якому боротьбистам пропонувалося ліквідувати свою партію та влитися до лав КП(б)У. Мотивувалося таке рішення тим, що в Україні існує українська комуністична партія – КП(б)У, і наявність декількох ідентичних партій в одній країні не відповідатиме потребам як самого українського пролетаріату, так і світового пролетаріату в цілому.

При активній ідеологічній обробці правлячої партії проводилися збори боротьбистських та борбистських організацій України. В них активно обговорювалася відмова Комінтерну, на підставі чого рішення про злиття з КП(б)У подавалося, як єдиний вихід із ситуації.

В Одесі впродовж лютого–червня 1920 року відбулося 17 конференцій губернської, міської та районної організації УПАСР (борбистів), на яких головним питанням стояло об’єднання шляхом злиття з КП(б)У [16].

Одним з аргументів злиття борбистів з більшовиками слугувала їхня відмінність від російських лівих есерів. У рамках внутрішньопартійної дискусії висловлювалася думка: “Українська партія лівих соціалістів-революціонерів з перших днів Жовтневої революції, йдучи разом з більшовиками, об’єктивно була революційною. Втім, ставши в подальшому на захист ВСЬОГО селянства, як бідняків, так і куркулів, вона почала відходити від класової боротьби. Потрібен був кривавий досвід, потрібен був Московський липень для того, щоб українські есери змогли відгородитися від своїх північних колишніх побратимів, змінити тактику та назвати себе борбистами...” [17]

14 березня 1920 року боротьбисти провели Всеукраїнську конференцію, на якій більшістю голосів було ухвалено остаточне рішення про розпуск партії. Членам партії пропонувалося влитися до лав КП(б)У. 25 березня 1920 р. на засіданні Тимчасового бюро ЦК КП(б)У О. Шумський повідомив керівництво більшовиків про розпуск УКП(боротьбистів). Механізм злиття партій був нескладним. Утворені ліквідаційні трійки на рівні губерній, повітів склалися із двох більшовиків та одного боротьбиста приймали заяви про вступ до КП(б)У від тепер уже колишніх боротьбистів [18].

29 квітня відбулася Всеукраїнська Рада партії лівих соціал-революціонерів (борбистів). На ній були присутні делегати від осередків Донської, Донецької, Харківської, Полтавської, Київської, Чернігівської, Волинської та Миколаївської областей.

Від Центрального комітету зібрання відкривав секретар ЦК Алексєєв. Після коротких дебатів було ухвалено резолюцію з 14 пунктів. Її ключові положення наголошували: “Соціальне середовище, на якому базується наша партія та революційне соціалістичне розуміння борбистів, виключає шлях контрреволюційного протистояння з комуністичною партією та диктатурою робітничого класу... Виходом з існуючого становища є утворення єдиного політично-організаційного центру соціалістичної революції... Виходячи з цього та бачачи подальшу перспективу в об’єднанні з комуністичною партією, Рада партії борбистів вважає необхідним проводити підготовчу в вказаному напрямку працю не лише в середині партії, а й серед співчуваючих їй робітників та селян, направлену на об’єднання з ВКП(б)”.

Окрім того, підкреслювалось, що частина соціалістів-революціонерів стала на хибний шлях боротьби з диктатурою пролетаріату, підтримуючи дрібнобуржуазні сили. Тим самим вони гальмують дальший розвиток соціалістичної революції.

Своєю чергою, партія більшовиків як у загальноросійському, так і внутрішньоукраїнському масштабі внесла суттєві корективи у свою діяльність. Автори резолюції зазначали: “Більшовики в соціалістичному будівництві почали спиратися не лише на робітничий клас, а й на широкі верстви трудового селянства, тим самим перетворившись на організаційний центр соціалістичної революції” [19].

За вказану резолюцію проголосувала більшість делегатів. Наприкінці було прийнято постанову про мобілізацію членів партії та направлено привітання III Комуністичному Інтернаціоналу. Завершилася Рада колективним співом Інтернаціоналу.

Ілюзію щодо “спільної побудови комунізму” з більшовиками та захопленість ідеалами III Інтернаціоналу поділяли деякі борбисти на місцях. Так, згідно з березневим рішенням Головного шляхового комітету партії на Катеринославській залізниці, йшлося: “В загальнодержавному політичному будівництві Української Соціалістичної Радянської республіки партія лівих есерів борбистів приймає активну участь. Наша партія пліч-о-пліч йде з Комуністичною партією більшовиків України, вважає за необхідне товариське об’єднання всіх радянських революційно-соціалістичних партій під знаменами III Інтернаціоналу. Зі свого боку, КП(б)У

йде назустріч нашій партії, визнаючи необхідність такого об'єднання в справі загальнодержавної радянської праці...” [20]

IV Всеукраїнський з'їзд УПЛСР (борбистів), що проходив 16–18 липня 1920 року був заявлений як ліквідаційний. Відкриваючи його, від імені Центрального Комітету партії т. Сьомушкін наголосив: “Наша партія – партія соціалістичної революції – від самого початку свого існування йшла пліч-о-пліч з партією комуністів...” У такому самому руслі оголошували свої промови інші доповідачі. Так, один з лідерів партії Є. Терлецький, аналізуючи роботу її ЦК, відзначав: “З моменту III з'їзду партії нашими головними принципами роботи стали: відмова від активних дій, боротьби за владу, відмова від лівонародницьких ідей та визнання керівної ролі пролетаріату та його єдиного виразника інтересів – партії більшовиків” [21].

За результатами своєї роботи З'їзд прийняв Декларацію, в якій йшлося: “Жовтнева революція для партії революційного народництва виявилася великим іспитом... Наша партія рішуче порвала з традиційними для есерів поглядами про перебільшену роль селянства в революції, повністю визнавши диктатуру пролетаріату...” Як результативна частина Декларації оголошувалося рішення З'їзду про ліквідацію партії та злиття її з КП(б)У. Об'єднувальний процес проходив за східним шляхом повного поглинання політичної сили, як і у випадку з боротьбистами [22].

Таким чином, уже до середини 1920-го року більшовики здобули значну перемогу над своїми колишніми союзниками, опозиційними українськими національно-комуністичними та соціалістичними партіями, поглинувши шляхом їх самоліквідації дві найвпливовіші з них.

Література

1. Даниленко В. М. Сталінізм на Україні: 20–30-ті роки / В. М. Даниленко, Г. В. Касьянов, С. В. Кульчицький — К.: Либідь, 1991. — С. 170–183.
2. Бриндак О. Б. Виникнення та еволюція національної партійної системи в Україні в ХХ столітті / О. Бриндак, І. Калмакан. — Одеса: Астропринт, 1997. — 82 с.
3. Ченцов В. В. Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки / В. В. Ченцов. — Тернопіль: Збруч, 2000. — 482 с.
4. Греченко В. А. Україна у добу “раннього” тоталітаризму (20-ті роки ХХ ст.) / В. А. Греченко, О. Н. Ярмиш. — Харків: Вид-во НУВС, 2001. — С. 78–80.
5. Державний архів Черкаської області (далі ДАЧО), ф.Р-532, оп. 1, спр. № 1, арк. 22–25.
6. ДАЧО, ф.Р-2145, оп.1, спр. № 3, арк. 95–98.
7. Голуб А. І. Маловідомі сторінки історії Катеринославських есерів-боротьбистів / А. І. Голуб // Південна Україна. — 2000. — № 2. — С. 46.
8. Голуб А. І. Маловідомі сторінки історії Катеринославських есерів-боротьбистів / А. І. Голуб // Південна Україна. — 2000. — № 2. — С. 47.
9. Ченцов В. В. Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки / В. В. Ченцов. — Тернопіль: Збруч, 2000. — С. 314–316.
10. ДАЧО, ф. 8, оп. 1, спр. 516, арк. 8-9.
11. Державний архів Полтавської області, ф.Р-387240, оп.1, спр. № 98, арк. 12-13.
12. Две правды // Борьба. — 1920. — 10 марта.
13. Из впечатлений о выборах // Борьба. — 1920. — 4 апреля.
14. Сплошное недоразумение // Борьба. — 1920. — 10 мая.
15. Партии, революции и государство. Ответ на крестьянское письмо // Борьба. — 1920. — 14 июня.
16. Державний архів Одеської області, ф.40, оп.1, спр. № 3, арк. 2-3.
17. Ликвидаторы и “сохраненцы”. В порядке внутрипартийного диспута // Борьба. — 1920. — 16 июня.
18. Греченко В. А. Україна у добу “раннього” тоталітаризму (20-ті роки ХХ ст.) / В. А. Греченко, О. Н. Ярмиш. — Харків: Вид-во НУВС, 2001. — С. 92–94.
19. Всеукраинский Совет партии Левых С-Р (борьбистов) // Борьба. — 1920. — 6 мая.
20. Голуб А. І. Маловідомі сторінки історії Катеринославських есерів-боротьбистів / А. І. Голуб // Південна Україна. — 2000. — № 2. — С. 49.
21. IV съезд партии борбистов // Коммунист. 1920. 20 июля.
22. Декларация IV съезда партии борбистов // Коммунист. — 1920. — 24 июля.

In a lecture the basic stages of liquidating policy of bolshevik party are analysed in relation to national-communist parties of Ukraine, engendered from levoeserovskogo motion in the period of forming of the totalitarian system.

Keywords: Early totalitarianism, liquidating policy, UKP (borot'bisty), UPLSR (borbisty).